

THE TERMINOLOGY STANDARDIZATION OF THEORETICAL MECHANICS

Mr.sc. Gani Pllana, PhD Student¹, Prof. Ass. Dr.Sadete Pllana²

¹Vienna University of Technology – E-mail: gani_pllana@hotmail.com

²University of Prishtina, Faculty of Economics – E-mail: sadeteplana@hotmail.com

Abstract

One of the fundamental problems of standardization of every terminology, and in particular of a knowledge area, is the systemization of terms, i.e., the adjustment and their insertion into the system by aiming to accomplish as a final goal the equivalence: one term-one concept. The implementation of this process relates to the construction of a terminology as a system of forms and contents, where the system of forms (terms) will be adequately adapted to the system of the contents (concepts). The creation of this system is affected by two semantic phenomena observed in it, like the absolute synonymy, which causes an overloading of signs, as well as the polysemy (homonymy), which leads to its incompleteness with sufficient signs, where not each one responds to the relevant concepts.

Keywords: standardization, term, terminology, theoretical mechanics.

Sistemimi i terminologjisë

Detyrë parësore për terminologjinë gjatë përpunimit, për ta ngritur atë në sistem, është, nga njëra anë mënjanimi i sinoniminë dhe, nga ana tjetër rregullimi i polisemisë (homonimisë) nëpërmjet diferencimit të formave për çdo koncept. Pra, sistemimi del realisht si detyrë kryesore e përpunimit të terminologjisë, çka realizohet me baza më të drejta, kur përqaset me një gjuhë që shërben si gjedhe standardizimi, siç është anglishtja. Si hap i parë i zgjidhjes së detyrës për sistemimin e terminologjisë në fjalë është studimi i saj si gjendje e arritur dhe në kuadrin e kësaj gjendjeje duhet të shihen edhe një varg mangësish në ndërtimin e termave dhe në funksionimin e tyre në aktin e komunikimit. Në mënyrë të veçantë këtu mund të zgjidhen dy probleme të rëndësishme: së pari problemi i mbingarkesës së terminologjisë me dysorë (dublete), d.m.th., kur kemi të bëjmë me tepri njësisish dhe problemi i

paplotshmërisë së sistemit, d.m.th., kur kemi të bëjmë me mangësi njësis²⁴. Duke e vështruar historikisht problemin, mund të vërehet lehtë, se në disa raste sistemimi i terminologjisë së fushës në fjalën është bërë edhe në mënyrë të paorganizuar nëpërmjet ndërhyrjeve që kanë bërë sidomos autorët e teksteve mësimore për të futur në përdorim terma standard, por kjo ka marrë edhe formë të organizuar nëpërmjet futjes së termave të krijuar nga komisione përkatëse në fjalorët terminologjikë. Siç e kemi theksuar edhe më sipër, problemi i sistemit të terminologjisë, ku puna standardizuese zë vendin e parë, spikat në mënyrë të veçantë për terminologjinë e mekanikës të shqipes, si gjuhë e një vendi në zhvillim. Megjithatë krahasimi i terminologjisë së kësaj fushe, në dritën e terminologjisë angleze të fushës përkatëse, shërben për të nxjerrë në pah disa probleme të terminologjisë së shqipes që lidhen me standardizimin, për të gjetur, në këtë mënyrë, zgjidhje për të cilat çështje të veçanta, mund të dalin nga ballafaqimi i terminologjive të të dyja gjuhëve²⁵.

Dukuria e sinonimisë dhe polisemisë (homonimisë)

Siç del edhe nga paraqitja që i bëmë problemit më sipër, dukuria e parë lidhet me sinoniminë absolute, kurse dukuria e dytë lidhet me poliseminë (homoniminë). Duke iu kthyer problemit të përpunimit të terminologjisë mund të vërehet lehtë se shumë çështje mund evidentohen qysh me nxjerrjen e lëndës prej teksteve ku takohen termat përkatës, kurse më tej me një varg problemesh duke parë edhe sesi janë zgjidhur problemet edhe në procesin e hartimit të fjalorëve. Në këtë rast si akt më i rëndësishëm është identifikimi i njësisve të ndryshme që mbingarkojnë sistemin, i cili del në pah më mirë, kur ballafaqohen njësitë në rrafshin e të dyja gjuhëve, siç mund të thuhet p.sh. *spostim* krahas *zhvendosje*, *kah* krahas *sens*, *distançë* krahas *largesë*, për të cilat në anglishte ka për secilin nga një barasvlerës: *displacement*, *sense* dhe *distance* etj. Po këtu mund të shihen edhe rastet e mangësisë të formave, ku një formë (njësi) mund të shprehë dy edhe më shumë koncepte: *filetë*₁ (e tëra) dhe *filetë*₂ (pjesa) të cilat në gjuhën angleze shfaqen njësoj si në shqipe: *thread*₁ – *thread*₂. Kështu, qysh në fillimet e punës për përpunimin e terminologjisë mund të zgjidhen këto probleme, të cilat aktualizohen në punën përfundimtare, kur zgjidhet problemi i

²⁴ A. Duro: “Terminologjia si system”, Panteon (Tiranë), 2000, f. 118.

²⁵ C. Galinski: “Special Languages, Terminology, Planning and Standardization”, Inforterm 2-86 en. 1986.

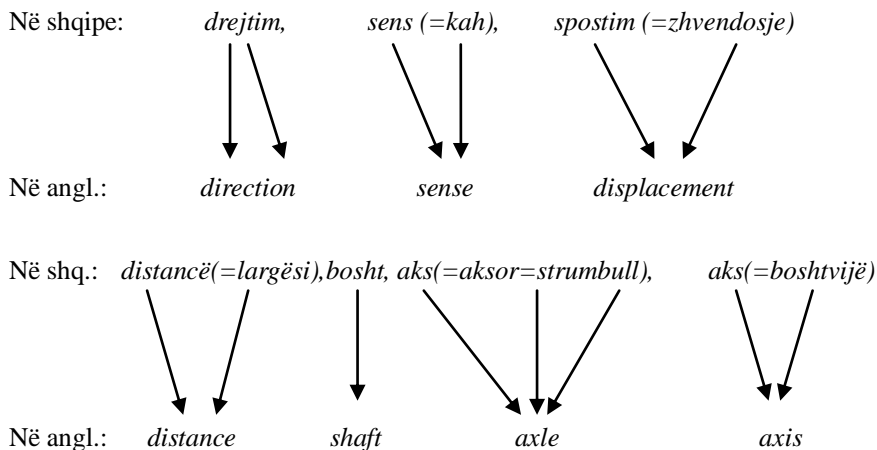
standardizimit, d.m.th., kur midis dy formave pranohet forma më e përshtatshme (në bazë të kriterëve mbi të cilat mbështeten hartuesit e fjalorëve) ose gjendet një formë tjetër e përshtatshme për të minimizuar dukurinë e polisemisë (homonimisë)²⁶. Në këtë rast, siç e kemi përmendur edhe më parë, ndërmjet *sens* dhe *kah* është zgjedhur *kah*, ndërmjet *spostim* dhe *zhvendosje* është pranuar *zhvendosje*, kurse në rastin e dytë krahas *filetë* është sajuar *filetesë* (në bazë të modeleve ekzistuese në gjuhë, si p.sh. *ngarkim-ngarkesë*). Megjithatë duhet nënvizuar se jo në çdo rast zgjidhja e dhënë në standardizim mund të zbatohet në mënyrë të plotë, meqë zbatimi i standardit s'mund të jetë urdhërues dhe ka vlera relative dhe subjektive. Kjo mund të bëjë që të dy termat dysorë të përdoren paralel ose të përdoret me përparësi njëri para tjetrit (si i huaji, ashtu edhe ai shqip). Duke iu kthyer rasteve të mësipërme, krahas *zhvendosje* sot ka filluar të përdoret edhe *spostim*, kurse në vend të *filetesë*, si term i futur në fjalorë, përdoret filetaturë (term i prejardhur nga italishtja).

Në qoftë se i krahasojmë këto dukuri me gjuhën angleze, e cila shërben si model standardizimi, atëherë mund të hipotekohet në mënyrë të veçantë se dukuria e parë mund të mos jetë problematike për gjuhën angleze, kurse e dyta mund të vërehet në terminologjinë e saj, meqë polisemia (homonimia) është një dukuri më e shpeshtë. Kështu, p.sh., në rast se marrim rastet e para (sinoniminë absolute), ndërsa në shqipen ka tri njësi *sens*, *kah*, dhe *drejtim*, në gjuhën angleze kemi dy njësi standarde *sense* në rastin e parë dhe *direction* në rastin e dytë²⁷. Dukuria e sinonimisë në gjuhën angleze është më pak problematike, sesa në gjuhën shqipe dhe kjo del e qartë në shembujt e mëposhtëm. Mund të paraqesim gjendjen në të dyja gjuhët në mënyra skematike në rrafshin e sinonimisë dhe të polisemisë (homonimisë)

²⁶ A. Duro: "Termi dhe fjala në gjuhën shqipe", Tiranë, 2009, f. 113.

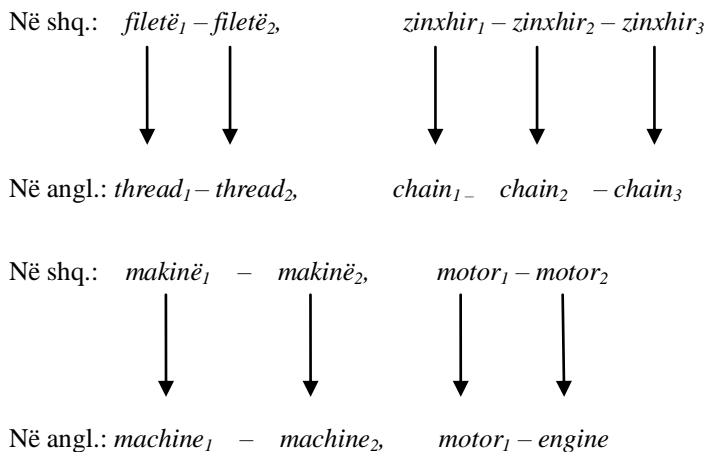
²⁷ S. Pllana: "Leksiku terminologjik bazë i mekanikës në gjuhën shqipe në përfaqje me gjuhën angleze" (mbështetur në lëndën e fushës së Mekanikës teorike dhe të Mekanikës së aplikuar në makina), dis., Tiranë, 2010, f. 128.

Në rrafshin e sinonimisë:

Pra në anglishte kemi 7 njësi për 7 koncepte, në shqipe kemi 13 njësi për 7 konceptet e përbashkët për të dyja gjuhët.

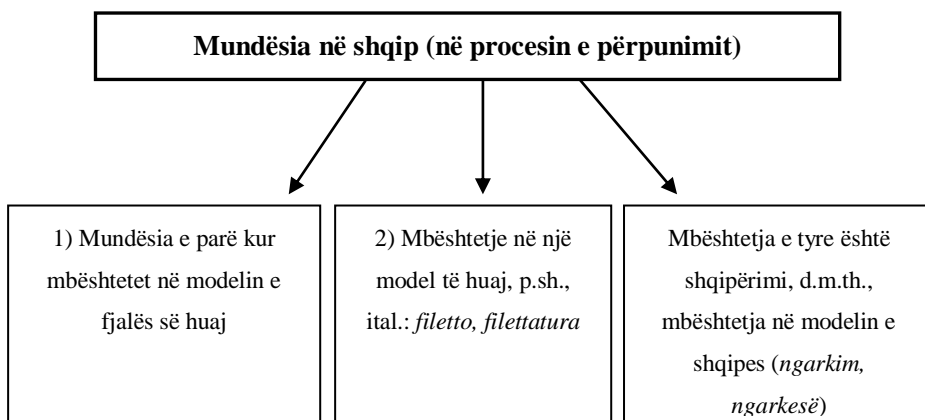
Në rrafshin e polisemisë (homonimisë):

Në rastin e dytë dukuria e polisemisë (homonimisë) paraqitet e njëjtë për të dyja gjuhët. Si, p.sh., sikurse në shqipe *filetë* shënon dy koncepte (*pjesën* dhe *të tërën*), po kështu në anglishte njësia përgjegjëse *thread* shënon si *pjesën* ashtu edhe *të tërën*.

shqip	anglisht	→	italisht
<i>filetë</i>	<i>thread</i>	→	<i>filetto</i>
<i>filetë</i>	<i>thread</i>	→	<i>filettatura</i>

Nga shembujt vihet re homonimia në shqipe dhe anglishte dhe thyerja e saj në italishte.

Megjithatë shfaqja e polisemisë (homonimisë) në të dyja gjuhët nuk duhet përgjithësuar, por për të nxjerrë gjendjen reale duhet marrë në secilën nga gjuhët çdo rast në vete në procesin e ballafaqimit në rrafshin ndërgjuhësor, duke futur në këtë proces edhe ndonjë gjuhë të huaj tjetër, si në rastin tonë italishten.

Kështu thyerja e homonimisë përmes *filetë, filettaturë* mbështetet në një model tjetër të huaj, nga ku merren shenjat si të tilla.

shqip:	anglisht:	italisht:
<i>bosht₁</i>	<i>shaft</i>	<i>albero</i>
<i>bosht₂</i>	<i>axle</i>	<i>asse</i>
<i>bosht₃</i>	<i>axis</i>	<i>asse</i>

Tek termat *bosht* dhe *aks*, që e kemi trajtuar disa herë më lart meqë përbën një rast shumë tipik dhe përgjithësues, mund të shihet se në anglishte termat janë të standardizuar, kurse në shqipe edhe për shkak të përpjekjes për shqipërim janë shkelur kriteret e standardizimit (sipas paraqitjes së mësipërme). Motivimi gjen një zbatim pak a shumë të plotë në rastin kur termat paraqiten në sistem në bazë të marrëdhënieve në të cilat ata hyjnë me njëri tjetrin. Në kufijtë e këtyre marrëdhënieve, meqë termat në sistem u përgjigjen në mënyrë të barasvlershme koncepteve përkatëse, atëherë në këtë kuadër duhen zgjidhur edhe problemet e sinonimisë dhe polisemisë (homonimisë). E rëndësishme këtu është të theksohet se problemet e homonimisë dalin më në pah, meqenëse shprehja konceptore nga një term shkel parimin e sistemit. Kështu brenda lidhjeve sistemore, p.sh. *filetë* (shqip), *thread* (anglisht) si përgjegjëse e saj përsëriten dy herë në dy mikrosistemet si pjesë të një sistemi, si p.sh. kur *filetë* është si pjesë mikrosistemi (a) dhe *filetë* është si e tërë - mikrosistemi (b). Në këtë rast del e domosdoshme krijimi i një njësie tjetër për të rregulluar këtë çrregullësi të sistemit. Kjo mund të vërehet edhe në disa shembuj të tjerë. Megjithatë, duhet nënvizuar se kjo homonimi (polisemi) është më e rrezikshme, kur kemi të bëjmë me një sistem të mëvetësuar, sesa kur kemi të bëjmë me dy sisteme që janë më larg njëri nga tjetri, si p.sh. *hallkë* (në Mekanikën e zbatuar në makina) dhe *hallkë* (në fushën e *Automobilit*), *zinxhir* (në Mekanikën e zbatuar në makina) dhe *zinxhir* (në fushën e *Automobilit*). Sa më larg të jetë fusha, aq më e pranueshme mund të jetë homonimia, sepse fushat paraqiten si kontekste për zbulimin e përmbajtjes konceptore të termit. Po i ripaqesim edhe njëherë shembujt e zgjidhjes së problemit: a) të sinonimisë: *spostim* dhe *zhvendosje* = *zhvendosje* (shqip), *displacement* (angl.); *sens* dhe *kah* = *kah* (shqip), *sense* (angl.). b) të polisemisë (homonimisë): *filetë*₁ dhe *filetë*₂ = *filetë* (*filetë*₁), *filetesë*(*filetë*₂) (shqip), dhe *thread* (angl.); *bosht*₁ dhe *bosht*₂ = *bosht* (*bosht*₁) = *aks*, dhe *shaft* (angl.); *boshtvijë* (*bosht*₂) (shqip), dhe *axis* (angl.). Zgjidhja e problemit të pranisë së termave homonimë përmes thyerjes së homonimisë, duke krijuar shenja të veçanta për secilin koncept, të shprehur nga e njëjta shenjë, jo gjithnjë mund të arrihet. Kjo ka shumë rëndësi të theksohet, se në çdo rast, sidomos në procesin e hartimit të fjalorëve terminologjikë, duhet zgjidhur problemi i pasqyrimin të një shenje që shpreh dy koncepte ose edhe më shumë. Në këtë rast duhet gjetur një zgjidhje teknike, duke e dhënë të veçuar shenjen si

të veçantë për secilin koncept, d.m.th., duke e konsideruar si koncept shenjë (= kuptim shenjë). Këtu mund të mbështetemi në idenë e V. Markovinit²⁸, i cili pohon se: “Gjatë klasifikimit ideografik shumëkuptimësia është në shkallë të konsiderueshme në ”homonimi konvencionale”. Në këtë rast fjala që tradicionalisht pranohet kanë tingëllim dhe shkrim të njëjtë, ka kuptime të ndryshme. Më poshtë po sjellim disa shembuj sesi mund të zgjidhej problemi në dy mënyra: a) duke e veçuar të njëjtën shenjë për dy konceptet: b) duke gjetur ose duke krijuar shenjë më vete për çdo koncept. Për njërin nga konceptet mund të mbetet shenja ekzistuese. Këto raste duhen shikuar për çdo gjuhë veç e veç, por duke dhënë për secilin termin përkatës (shqip apo anglisht).

a) Në shqipe

makinë₁ ”mjet që lëviz ...” /

makinë₂ ”mjet që shërben

për të përpunuar ...” /

trysni₁ ”ushtrim i forcës ...” /

trysni₂ ”ushtrim i forcës ...” /

sharrë₁ ”pjesë e veglës së sharrës ...” /

sharrë₂ ”vegël që sharron ...” /

sharrë₃ ”vend ku bëhet sharrimi ...” /

tegel₁ ”saldimi ...” /

tegel₂ ”ribatinash ...” /

Në anglishte

machine₁

machine₂

pressure₁

pressure₂

saw₁

saw₂

saw₃

weld₃

riveted joint

b) Në anglishte

spring₁ ”spiral device ...” /

spring₂ ”device in form of plate...” /

gear₁ ”each dentated device ...” /

gear₂ ”toothed wheel ...” /

roll₁ ”part of bearing ...” /

roll₂ ”rolling device ...” /

Në shqipe

sustë₁

balestër

—————

ingranazh

rul₁

rul₂ (*rulan*)

²⁸ V. Markovin, ”*Idealogičeskie slovari*”, Moskva, 1970.

Rastet e thyerjes së homonimisë mund të jepen në rrafsh përqasës në të dyja gjuhët, duke paraqitur barasvlerësit përkatës. Shembujt jepen në formë skematike, meqë një pjesë prej tyre janë përsëritur më lart. Disa shembuj janë edhe krijime të nxjerra nga fjalorë ose nga punime të autorëve që janë marrë me probleme të homonimisë në fushën në fjalë.

Në shqipe**Në anglishte**

sustë
balestër

spring (variant: spring; leafspring)

rul
rulan

roll

sharrë
sharruese

saw

Në anglishte**Në shqipe**

weld
riveted jonit

tegel (variant: saldurë; ribatinurë)

gear
toothed wheel

ingranazh

Përfundim

Procesi i standardizimit, sidomos në terminologjinë e mekanikës të shqipes, si terminologji në proces standardizimi, lidhet në mënyrë të pashkëputur me shqipërimin e saj, i kuptuar ky i fundit jo si përkthim i termave, por përshtatje e tyre në përputhje me natyrën e shqipes dhe ligjet e funksionimit të saj. Kjo ka rëndësi të kuptohet, sepse si terminologji në zhvillim, në terminologjinë mekanike të shqipes bëhen ndërhyrje të shpeshta nga specialistët e gjuhëtarët për ta vënë në baza sa më amtare (shqipe). Në terminologjinë shqipe shohim se në mënyrë paradoksale, duke futur terma shqip në vend të termave të huaj, *ingranazh, bokollë, farfallë*, duke i zëvendësuar me *rrotë e dhëmbëzuar, grykëz, flutur*, nga përdorimi paralel i termave të huaj me ata të shqipëruar, cenohet vetë standardizimi i terminologjisë. Prandaj rëndësi të veçantë merr puna e përbashkët e specialistëve dhe e gjuhëtarëve për kapërcimin e kësaj gjendjeje përmes evidentimit të saj, ndërmarrjes së veprimeve të përbashkëta me anën e komisioneve, tryezave të rrumbullakëta, propagandës, në shtyp etj., për futjen në qarkullim të termave standard, kryesisht ata me bazë shqipe, por duke lënë sipas rastit edhe termat e huaj, sidomos ata me shtrirje ndërkombëtare. Në gjuhën angleze, procesi i futjes në të të termave autoktonë (angleze) në këtë fushë, është tashmë i kapërcyer dhe kjo terminologji del përgjithësisht e standardizuar, ndonëse edhe këtu, shfaqja e koncepteve të reja bën të domosdoshme futjen e termave të huaj, sidomos kur ata janë me bazë greko-latine. Megjithatë, gjuha angleze për gjuhën shqipe edhe në këtë rast shërben si bazë referimi, sidomos për të mos rënë në veprime të skajshme puriste, kur, nga mania për të bërë gjithçka shqipe, bëhet përpjekje për të shqipëruar, siç janë shqipëruar, terma të tilla si *abrazion, korrozion, erozion* (me *fërrim, brejtje, gërryerje*), kur në anglishte janë ruajtur format greke-latine (*abrasion, corrosion, erosion*). Së fundmi duhet theksuar se përqaqja e terminologjisë mekanike të shqipes me atë të anglishtes e vë terminologjinë e kësaj fushe në pozita të privileguara, duke e trajtuar në dritën e një terminologjie që shërben si gjedhë standardizimi ndërkombëtar. Megjithatë, pavarësisht nga kjo, mbetet i hapur edhe procesi i përqaqjes edhe me gjuhët e tjera, sidomos me italishten, frëngjishten e rusishten reflekset e të cilave ndihen në të.

Referencat

1. Beer, F. et al., (2004). "Vector Mechanics for Engineers Statics", McGraw-Hill, New York.
2. Buckch, H.: "Getriebewörterbuch- Dictionary of mechanisms", Bauverlag GmbH-Wiesbaden und Berlin, 1976.
3. Duro, A.: "Termi dhe fjala në gjuhën shqipe (në rrafshin e formës dhe të përmbajtjes)", Qendra e studimeve albanologjike dhe Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 2009.
4. "Fjalor i terminologjisë tekniko-shkencore", 8. "Terminologjia e mekanikës" (shqip-rusisht -frëngjisht), Tiranë, 1963.
5. "Fjalor i termave themelore të mekanikës", Tiranë, 2002.
6. Pllana, G.; Pllana, S.: "Terminologjia për teorinë e makinave dhe mekanizmave", pjesa I-VIII, Teknika (2/03 deri 2/08), Universiteti i Prishtinës, FSHTA Ferizaj, 2005 deri 2008.
7. Pllana, G.; Pllana, S.: "Einblick in die Terminologiebildung der Theoretischen Mechanik" Konferenca e 7 Internacionale, Diversiteti gjuhësor dhe interkulturaliteti në gjuhët moderne, Elbasan, 29-30 prill 2011, Elbasan, 2011.
8. Pllana, S.: "Vëzhgime mbi terminologjinë e fushës së "Mekanikës së zbatuar në makina si sistem leksikor-konceptor", ASHSH dhe ASHAK, Gjendja dhe zhvillimi i terminologjisë shqipe probleme dhe detyra-Konferencë shkencore, f. 212-221, Tiranë, 2009.
9. Pllana, S.: "Disa çështje të formimit të termave inxhinierike në gjuhën shqipe", Teknika, 2/07, Universiteti i Prishtinës, FSHTA Ferizaj, 2007.
10. Wüster, E.: "Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie", 3. Uflage. Romanistischer Verlag, Bonn, 1991.